

ÇOCUK İLE İLETİŞİM: İNSAN YETİŞTİRMEK

Gülsüm MEHDİYEV¹

Geliş: 18.05.2018 / Kabul: 07.09.2018

DOI: 10.29029/busbed.424732

Öz

Bu yazıda, bebeklikten itibaren çocuk ile kurulacak sağlıklı bir iletişimin nasıl olması gerektiğini ve çocuğun insan olma potansiyeli üzerindeki inkar edilemez etkisini ele almaya çalıştım. Bu bağlamda, bebeklikte bağlanma, ideal ebeveyn tutumları, iç motivasyonun kazandırılması, Etkin dinleme, Ben Dili gibi teknik konular üzerinden uygulamada dikkat dilmesi gereken hususlar ele alınmaktadır. İletişimin evrensel değerler üzerine kurulu bir tanımı yapılarak, özellikle çocuk ve çocukluk ile ilgili önemli kişilerin görüşleri sıralanmaktadır. Bebeklikte insan ilişkilerini ele alarak, sadece sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin değil, daha sonraki sosyal ilişkilerinin de temelinde yer alan bağlanma kuramının önemi ve bu kurama göre bağlılık ilişkisinin temel işlevi vurgulanmaktadır. Ebeveynlerin sıcaklık, tepkisellik ve kontrol özelliklerine bağlı olarak geliştirdikleri farklı ebeveyn tutumları ve ailenin çocuk yetiştirme biçimleri irdelenmektedir. Etkin dinleme, Ben Dili gibi konular üzerinden çocukla kurulacak iletişimin nasıl olması gerektiği ele alınarak, çocuğun kişiliği üzerine olan etkileri gösterilmeye çalışılmaktadır. Sonuç olarak da sağlıklı ve erdemli bir toplum hedefinin ancak vicdanlı, merhametli, iyi insanlar yetiştirilerek başarılabilceği ve meselenin çocuk büyütme değil, insan yetiştirme olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: çocuk, iletişim, insan gelişimi, çocuk gelişimi, çocuk eğitimi

1 Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Bölümü,
gulsmehdi@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7654-7577>.

COMMUNICATION WITH THE CHILD: EDIFYING HUMANBEING

Abstract

In this paper, I tried to address how to have a healthy communication with the child from infancy should be and it is the undeniable influence of the child on the potential of being a human. In this context, the points should be taken into consideration in application through technical subjects like infant attachment, ideal parental attitudes, gaining internal motivation, Active Listening, I-Message. Communication based on universal values is defined and the opinions of important people especially about children and childhood are listed. By addressing human relationships in infancy, emphasis is placed on the importance of attachment theory, which is at the root of not only a healthy parent-child relationship, but also on the basis of later social relationships and emphasizes the basic function of the relationship of attachment. The different parental attitudes that parents develop based on their warmth, responsiveness and control characteristics, and the parenting style of the family are examined. How to communicate with the child through the Active Listening, I-Message topics and the effects on the child's personality are tried to show. As a result, it is stated that the goal of a healthy and virtuous society can only be achieved by cultivating conscientious, compassionate, good people and the issue is edifying human being rather than raising a child

Keywords: *children, communication, human development, child development, child education.*

Giriş

Çocukların, yaşa bağlı olarak gelişim özellikleri, ihtiyaçları ve eğitim gerekliliklerinin farklılık göstermesine rağmen, yetişkin-çocuk ilişkisindeki esaslar aynı temel üzerine inşa edilmektedir. İletişim, 'paylaşmak' anlamına gelmek olan Latince *communicatus* kelimesinden gelmektedir; başka bir ifadeyle düşünceleri, bilgileri, fikirleri, duyguları karşılıklı paylaşmaktır. Karşımızdaki bireyi olduğu gibi kabul etme, sağlıklı kurulacak bir iletişimin esasını oluşturmaktadır. İletişimin temelinde sadece insan olmaya dayanan duygular ve tepkiler yer almaktadır (Arnas, Sadık, 2008: 192).

Dikkat edilirse, özünde evrensel değerleri ihtiva eden yukarıdaki tanım milli ve dini değerlerimizle de uyumluluk arz etmektedir. Sözgelimi Hz. Peygamber "çocuklarınıza gereken ikramı yapın ve terbiyelerini güzel yapın" ya da Hz. Ali "çocuklarınıza asil insan gibi davranın" derken, Mustafa Kemal Atatürk de çocuklara hak ettikleri değeri vererek "küçük hanımlar ve beyler" diye hitap ederdi. Türk örf ve adetlerinde, ilk yazılı örneklerine *Kutadgubilig'de* ve devam eden süreçte çoğu *Ahlak* ve *Siyasetname* metinlerinde rastlandığı gibi, çocuk eğitimi

gelecek tasavvurunun en önemli araçlarından birisi olarak telakki edile gelmiştir. Düşünce tarihinde de eğitimin yüce değerler arasında mütalaa edildiğini söyleyebiliriz. Sözelimi antikçağda Platon ve Aristo, teolojik çağda Augustinus, Farabi, İbn Miskeveyh, İbn Sina, Thomas Aquinas, yeniçağda gerek Ada ampiristleri gerekse de Kıta rasyonalistleri gibi Aydınlanmacı düşünürler eğitimi iyi bir dünyada yaşamının vazgeçilmez bir unsuru olduğunu düşünmüşlerdir.

Yukarıda sözü edilen insanlık tecrübesinin birer dışavurumu konumundaki dini ve millî yaşantılar, aklın pratik ve teorik yansımaları eğitim hususunda aile kavramına ayrı bir önem atfetmektedir. Nitekim sağlıklı bir aile ortamı, sadece bireysel değil, toplumsal olarak da var olabilmenin vazgeçilmez bir koşuludur. Kuşkusuz ki barış içinde yaşayabildiğimiz güzel bir dünya hayali ailede başlamaktadır. Bu bağlamda eğitimi sadece akademik bir çaba olarak değil, esasında daha da önemlisi *insan* yetiştirmenin değiştirilemez bir unsuru olarak görmek durumundayız.

Epictetus'un "çocukluk insanın anavatanıdır" vecizesinde açıkça ortaya konulduğu üzere, her inşa sürecinin bir başlangıcı olduğu gibi insan yetiştirmenin de başlangıç noktası, çocukluk evresidir. Çocukların, kendilerinden karşılık beklenmeden, sadece potansiyellerini açığa çıkarmalarını sağlayacak olan ve onlara kabul edildiklerini hissettiren bir ortamda büyümeleri gerekmektedir. Böyle bir ortamda çocuk, kendini özel hissederek büyür; sürüden biri olmadığını, kendine özgü bir kişi olduğunu bilir. Kendine güveni vardır. Güçlü ve minnettardır (Cüceloğlu, 2002: 21). Çocuklarımıza, toplumda bizi temsil ettiklerini düşündüğümüz için ya da onların iyi bir meslek sahibi, başarılı bir insan olması üzerinden egolarımızı beslemek istediğimiz için ya da yaşlanınca anne babasına bakacak bir evlat olmasını garantilemek için (yani karşılık bekleyerek) yaptığımız her şey, bizi gerçek amaçtan, insan yetiştirme hedefinden uzaklaştırmaktadır. Potansiyelini açığa çıkarmış ve kendini gerçekleştirmiş insanlar için her türlü başarı zaten kaçınılmazdır. Freud "mutluluk, çocukluk arzularının tatmin edilmesidir" demektedir.

İletişim konusunun bu yazının sınırlarını aşacak kadar geniş olduğunu teslim etmekle birlikte, bu yazımda sadece bebeklikten itibaren çocukla kurulan sağlıklı bir iletişimin nasıl olması gerektiği ve çocuğun *insan* olma potansiyelindeki yadsınamaz etkisini ele almaya çalışacağım.

1. Bağlanma

Bebeklikte insan ilişkileri bağlamında konuyu ele aldığımızda, sadece sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin değil, daha sonraki sosyal ilişkilerinin de temelinde bağlanma kuramının önemi görülmektedir. Evrim kuramından etkilenerek bağlanma kuramını ortaya atan John Bowlby'e göre bağlılık ilişkisinin temel işlevi, özellikle az yavru yapabilen türler için türün sürekliliğinin sağlanmasıdır (Hortaçsu, 1991:

55). Harlow'un maymunlar üzerinde yaptığı araştırmalar, bağlanmada daha önce düşünüldüğü gibi beslenmenin değil fiziksel temasın önemli olduğunu ortaya koyarken, bağlılığın temelini oluşturan en önemli etmenin de karşılıklı etkileşim olduğuna dikkat çekmektedir. Bağlanmayı kolaylaştıran anne ve çocuk özellikleri dikkate alındığında, çocukla kurulacak sağlıklı bir iletişimin temellerinin bebeklik çağında atıldığını söylemek durumundayız. Bebeğin göz teması kurma, gülme, ağlama gibi refleksif hareketlerine karşılık, annenin mimikleri, ses tonu ve konuşmasındaki abartılı, yineleyen ve taklit eden davranışları sayesinde bağlanma mucizevî bir şekilde gelişmektedir. Bağlanma teorisinin anlamı üzerine Bowlby "Gerçek şu ki insan gelişiminin en az çalışılan evresi, bir çocuğun, onu en farklı şekilde *insan* haline getiren her şeyi elde ettiği evredir. Bu evre hala keşfedilememiş bir kıtadır" demiştir (Bowlby, 2012: 16).

Ainsworth ve arkadaşları (1978), 'yabancı oda' deneyi sayesinde anne-bebek davranışlarını gözlemlemiş ve güvenli, gerilimli kaçınıcı ve gerilimli karşı koyucu olmak üzere temelde üç bağlılık türü olduğu kanısına varmışlardır (Hortaçsu, 1991: 64). Bağlılık türleri bir ilişki özelliği olduğu ve değişebilir olduğu unutulmamalıdır. Bowlby'ye göre anneye olan bağlılık ilişkisi niteliksel olarak diğer ilişkilerden farklı özellikler göstermekte ve daha sonraki ilişkileri üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Güvenli bağlılıkları olmayan çocukların, yetişkinlere karşı daha ısrarlı oldukları, yabancılara karşı daha az seçici oldukları görülmektedir (Rutter, 1991). Güvenli bağlanan çocukların ise sonraki ilişkilerinde daha güvenli oldukları belirtilmektedir (Stroufe, Fleeson, 1986). İlişkinin sona ermesinden çok bağlılık ilişkisinin sarsılmasının ve zedelenmesinin olumsuz sonuçlar doğurabileceği, hatta toplum dışı davranışlara bile sebep olabileceği vurgulanmaktadır (Rutter, 1991).

En geç olgunlaşan yavru olan insan, uzun bir süre anneye ihtiyaç duymaktadır. Ebeveynlerin temel sorumluluğu, bebeklerin büyüdükçe kendi yeteneklerini geliştirmelerine, ebeveyne olan bağımlıklarının azalmasına, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine ve sorunlarını çözebilmelerine imkân verecek şekilde onları desteklemektir. En önemlisi de bebekler başardıkça ebeveynler de onların hayatından çekilebilmeyi başarmak durumundadırlar.

2. Ebeveyn Tutumları

Ebeveynlerin sıcaklık, tepkisellik ve kontrol özelliklerine bağlı olarak geliştirdikleri farklı ebeveyn tutumları ailenin çocuk yetiştirme biçimini belirlemektedir (Arnas, Sadık, 2008: 64). Anne ve baba, çocuğa öyle bir ortam hazırlamalıdır ki, çocuk sanki her zaman anne ve babası yanındaymış gibi güvenli ve aynı zamanda yanında değilmiş gibi özgür hissetmelidir (Yavuzer, 1986: 69). Ebeveyn tutumları demokratik, otoriter, aşırı ilgisiz ya da aşırı koruyucu olabilmektedir. İdeal olan demokratik

tutum dışında kalanlar çocuğa ciddi zararlar vermektedirler. Yetişkin karşısında “hayır”larının karşılık bulmadığı bir ortamda büyüyen bir çocuğun, özgüvensiz olma sebebinin sorgulanması gerçekten anlaşılabilir bir durumdur. Demokratik bir aile ortamında büyüyen fiziksel, psikolojik ve ruhsal yönden evinde istismara uğratılmamış çocuk, dışarıdaki kendini koruyabilen, istemediği bir durumla karşılaştığında hayır diyebilen, karşı koyabilen ve yaşadıklarını ailesine korkmadan anlatabilen çocuktur. Kendi aile dengelerini görmezden gelen, çocuğa bedeninin değerli olduğunu sadece özel bölgeleri üzerinden anlatmaya çalışan aileler, cinsel istismara karşı çocuklarını korudukları konusunda sadece kendilerini kandırmaktadırlar.

Günümüzde çocuklarına her şeyi verdiklerini söyleyen ebeveynler, ne yazık ki onlara huzur vermeyi unutmuş gözükmektedirler. Sürekli kendisine ne yapılması gerektiği söylenen bir çocuğun beyni, kendisini korumaya almak için nihayetinde fişi çekmek zorunda kalacaktır ve bu durum literatürde dikkat dağınıklığı olarak adlandırılacaktır. Günümüzde çocuklarda dikkat dağınıklığının neden bu denli arttığını oturup düşünmek durumundayız. Benlik saygısı yüksek çocuklar yetiştirmek için ana-babaların, çocuğun kişiliğine saygı duyan ve kendi benlik saygıları yüksek kişiler olmaları gerekmektedir. Ana-babalar otonom (kendi kendini yönetebilen) bireyler yetiştirebilmek için gerekli psiko-sosyal ortamı hazırlamalıdır (Yavuzer, 1986: 69).

Eğitimbilimci Dr. Özgür Bolat, 2016 da yayınladığı *Beni Ödülle Cezalandırma* adlı kitabında, son 70 yılda yapılan bilimsel araştırma ve gerçek vakaları ortaya koyarak, ödülün görünmeyen gizli zararlarını anlatmaktadır. Ödül ve ceza sistemiyle çocuklarını büyütme çalışanların sadece davranışı şekillendirdiği unutulmamalıdır. Geleneksel “Kişisel Gelişim” çerçevesinde bakıldığında, *insan* olmanın ayırıcı özelliği farkındalık, onun da temel özelliği iradedir. Eğer amaç çocuk büyütme değil de *insan yetiştirmek* ise, o zaman şekillendirmekle yükümlü olduğumuz davranışlar değil, irade olmalıdır. Bu bağlamda iç motivasyonu geliştirmek için ailelere çok önemli görevler düşmektedir. Çocuklardan beklenen hedefler onların yeteneklerine göre belirlenmelidir. Maalesef ödül kullanmak, rekabet ortamı yaratmak ve kıyaslama yapmak suretiyle çocuklara ancak hırs ve kıskançlığı öğretmekteyiz. Mesele insan yetiştirmek ise eğer, çocuklarımızın hırslı değil, azimli olmalarını sağlamak durumundayız. Çocuğa özgürlük alanı bırakılması, sınırlarını tanıması için yeterli çevre ve süre tanınması, gerektiğinde rehberlik yapılması, kendilerini değerlendirmelerine fırsat verilmesi, işlerin zorluk düzeyinin çocuğa göre ayarlanması, kendi kararlarını kendisinin vermesine izin verilmesi gerekmektedir. İç motivasyonu artırmak için ise öğretmenlerin rekabet ortamından uzak, ödevsiz, model olabildikleri, öğrencinin kendisinden ne beklediğini tam olarak bildiği, sosyal amaçlara önem veren, başarısızlığı ise önemsemeyen, özgür

iradelerinin desteklendiği ve dışsal ödüllerin çok az kullanıldığı bir sınıf atmosferi oluşturmaları gerekmektedir.

PISA ve OECD raporlarına göre ülkemizde eğitim sisteminde ciddi sorunlar olduğu bilinmektedir. Sonuç odaklı ve sadece zafer kazanmaya yönelik, rekabetçi eğitim sistemi sayesinde iyi bir dünya hedefinden vazgeçerek çocuklara kötülüğü öğretmek, kalplerine fesatlık tohumları atmak mı gerekir? Hırs, insanda değersizlik hissi uyandırmaktadır. Okul sıralarında başlayan hırs sokaklara taşınmakta, artık en basit top oyununda yani çocuğun en mutlu olacağı alanda bile onu ele geçirebilmektedir. Yenilgiyle ilgili bu durum çocuk tarafından o kadar içselleştirilir ki artık bütün dünya sadece kendi etrafında dönmektedir. Oysaki çocuklarımıza hırslı olmayı değil azimli olmayı öğretmek durumundayız. Einstein, sıkça dile getirilen bir vecizesinde “başarılı değil değerli insan olmaya çalışın” demektedir.

Cezanın ise uygulanan kişide her zaman bir karşı bir tepkiye yol açtığı, uygulayan kurum veya kişilere karşı olumsuz duygulara sebep olduğu ve insanı değersizleştirerek var olan problemleri daha da artırdığı görülmektedir. Çocuklar hoşlanmadıkları ya da kendisine zor gelen davranışı öğrenmeye çabalamanın gerginliği altında fiziksel ve duygusal çöküntüye uğrarlar (Gordon, 2009: 220). Çocuk büyüdükçe ve bağımsızlaştıkça, ebeveyn yavaş yavaş gücünü yitirmektedir (Gordon, 2009: 221). Aileler bu şekilde davrandıklarında kesinlikle kaybedilecek olan bir savaşa girdiklerini unutmamalıdır. Oysaki davranış yönetiminde, kısa vadede davranış hemen sonlandırmak hedeflenirken, uzun vadede ise çocuğun özerklik, özdenetim ve özsaygısını arttırmak esas olmalıdır. Davranışın hemen sonlanmasını sağlayan cezai durumlar, sadece yetişkinlerin otorite olma çabalarına ya da rahatlamalarına imkan verirken, uzun vade davranış yönetimine hizmet etmedikleri açıkça görülmektedir. Hukuki açıdan cezalar kasit olup olmadığına göre belirlenirken ya da dini açıdan çocuklar buluş çağına kadar yükümlülüklerden muaf tutulurken, istenmeyen bir davranışından dolayı çocuğa uygulanan cezanın onun *insan* olma potansiyeline olan etkisinin ciddi olarak düşünülmesi gerektiği kanaatindeyim.

3. Çocuk Ne İster?

Çocuklar yetişkinler gibi para, kariyer, unvan peşinde koşmazlar, onlar sadece anlaşılma isterler. İletişimin dili kabul edilmiştir. Hayatın en basit ama güzel çelişkilerinden birisi, bir insanın başkası tarafından kabul edildiğini hissettiğinde bulunduğu noktadan ilerlemeyi, nasıl gelişeceğini ve olduğundan daha iyi nasıl olabileceğini düşünmeye başlamasıdır (Gordon, 2009: 59). Kabul dilinin önündeki en büyük iletişim engelleri; uyarmak, isim takmak, yorumlamak, sözünden dönmek, değerlendirme yapmak, yargılama, eleştiri, öğüt verme, ahlak dersi verme, emir verme, alay etme, geçiştirme, övmek, vs. şeklinde özetlenebilmektedir. Su damlala-

rının mermeri delmesi gibi, her gün kullanılan bu engelleyici iletiler de yavaş yavaş hissedilmeden çocuklar üzerinde yıkıcı etki bırakmaktadırlar (Gordon, 2009: 159). Gordon'un çalışmalarına göre ebeveynlerin çok büyük bir kısmı bu iletişim engellerini kullanmaktadırlar. İnsanlar ancak oldukları haliyle ve koşulsuz olarak kabul edildiklerinde kendilerini değerli hissetmekte ve değer vermeyi öğrenmektedirler. Olduğu haliyle sevilen çocuk, başkalarını sevmeyi öğrenerek empati geliştirmektedir. Arkasındaki büyük ebeveyn gücünün etkisiyle zorluklarla başa çıkma gücünü kendisinde bulmakta ve bağımsız bir şekilde çevresini keşfetmektedir. İçindekileri özgürce söyleyen çocuk, büyüdüğünde nerede nasıl konuşması gerektiğini ayarlayabilmektedir. Duyguları bastırılmayan, kendini ifade etmesine izin verilen çocuk, yetişkin olduğunda hislerinin ve kendinin farkına varabilmektedir.

Thomas Gordon'un *Etkili Anne-Baba Eğitimi* adlı eserinde de vurguladığı gibi yetişkinden farklı olarak çocuk kabul edildiğini ancak iki şekilde anlar; müdahale etmemek ve yaptıklarına karşı sessiz kalmak (Gordon, 2009: 65). Herhangi bir şeyle uğraşırken çocuğa karışmamak kabullenildiği mesajını çok net vermektedir. Diğer bir deyişle kendisi ya da çevresi için psikolojik ya da fiziksel olarak risk oluşturmadığı sürece çocuğun davranışına müdahale edilmemesi gerekmektedir. Ebeveynin edilgen dinleyişi de aynı şekilde çocuğun kabul edildiğini gösteren güçlü bir mesajdır ve çocuk bu süre zarfında adeta büyümektedir (Gordon, 2009: 67).

Çocukla iletişimde tekrarlayan hatalardan biri de, konuşurken sadece çocuğun beynine hitap edilmesidir. Kendisini sürekli çocuğuna bir şeyler öğretmek zorunda hisseden, öğrenmenin aynı zamanda duygusal bir süreç olduğunu unutan ebeveynler, bu hataya çok düşmektedirler. Maalesef bu durum, insanı bir bütün olarak ele alan anlayıştan uzaklaşarak onu sadece zihinsel boyutu ile ele almanın kaçınılmaz bir sonucudur. *İnsan* olma yolunda bir çocuğun duygu dünyasını yapılandırmanın yani onun ruhuna ulaşabilmenin tek yolu konuşma yetisidir. Kesin olarak söylenebilir ki çocuk, hayatta en çok güvendiği kişiler olan ebeveynlerinin söylediklerine inanacaktır. Çocuğa ne söylerseniz "o" olacaktır. Bu bağlamda "sen çok kötü bir çocuksun, çok yaramazsın, senden hiçbir şey olmaz" söylemlerinin kendini doğruladığını görünce de şaşırılmamak gerektiği kanaatindeyim.

Ayrıca çocuğa söylenen her şey "çocukla ilgili söylenmiş" bir şeydir yani kendisiyle ilgili bir mesaj içermektedir (Gordon, 2009: 76). Düşüp yaralandığı için ağlayan bir çocuğa, sürekli hiçbir şey olmadığını, yarasının kanamadığını söyleyerek geçiştirmeye çalışmak, çocuğu sakinleştirmeyecek olmasının yanı sıra çocuğa "sen duygularının farkına varamazsın, senin canının yanıp yanmadığını ancak ben bilirim" mesajını iletmektedir. Bu kronik hal almış mesajların etkisiyle, yetişkin olduğunda duygularına yabancı, ne hissettiğini bilemeyen bir insan olabilmektedir.

Suçluluk, utanç, mahcubiyet, empati, kıskançlık, imrenme ve gurur gibi duygular günümüz psikoloji kuramlarında kabul edilen öz bilinç (self-conscious)

duygulardır. Duygu araştırmacıları sevinç, korku, üzüntü gibi temel duygularla kıyaslandığında öz bilinçli duygulara daha az ilgi göstermişlerdir (Zincirkıran, 2016: 56). Tracy ve Robins'e göre, öz bilinçli duyguların benlik farkındalığı ve benlik temsilleri gerektirmesi, yüksek düzeyli amaçlarla ilgili olması, çocuklukta temel duygulardan daha sonra ortaya çıkması, açık ve evrensel olarak tanınan yüz ifadelerinin bulunmaması, bilişsel olarak karmaşık olması ve karmaşık nedensel yüklemeler gerektirmesi, bu duyguların temel ayırt edici özellikleridir. (Zincirkıran, 2016: 56). Öz bilinçli duygular düşüncelerimizi, hislerimizi, güdülerimizi ve davranışlarımızı belirlemede önemli rol oynamakta, hem uyum sağlayıcı hem de uyum bozucu olarak işlev görebilmektedir (Zincirkıran, 2016: 64). Bu açıdan bakıldığında, toplumumuzda hep karşısındakini suçlayan, utanç ve mahcubiyet duygularından bihaber, empati yoksunu, en iyi olmak için kıskançlıkta sınır tanımayan, enaniyet hastalığının pençesine düşmüş insanların çokluğu dikkat çekmektedir.

Çocuk ile iletişimde “*yetişkine ne yapmıyorsak çocuğa da onu yapmamamız gerekliliği*” en temel kurallardan biri olmalıdır. Muhakkak ki emir kipinde konuşmak, istediğimiz bir şey yaptığında ödül vermek, canımızı sıktığında ceza uygulamak, istediğimizde sinirimizi rahatça kendisinden çıkarmak vs. en hoşlanmadığınız yetişkine bile rahat yapabileceğimiz davranışlar değildir. Çocuğu bir birey olarak kabul etmek, insan olarak değer vermek, kötü davranışların sonuçlarının hemen görülemeyecek olmasına rağmen çocuğunda ruhunda yaratacağı etkinin bilincinde olmak, muhakkak ki çocuğa yanlış davranışları önleyecektir.

Bir diğer kural çocuğa karşı “*samimi olmaktır*”: Ebeveyn çocuğun bir davranışı karşısında rahatsız olduğunda, bu davranışın kendisini neden rahatsız ettiğini tam olarak ifade edebilmek durumundadır. Bu davranış gerçekten kabul edilemez bir davranış mı, yoksa sadece ebeveyn otorite mi olmak istemektedir? Samimi olmak, kontrolü ve sorumluluğu çocuğa bırakmaktır.

4. Çocukla Nasıl Konuşmalıyız?

Aileler, çocukların kendilerini hiç dinlemediklerinden veya duymadıklarından yakınmaktadırlar. Acaba ebeveynler çocuklarıyla konuşurken doğru bir dil kullanıyorlar mı?

Çocuk gelişimini bir bütün olarak ele aldığımızda, Gordon tarafından geliştirilen E.A.E modeli, varoluşçu bir yaklaşımı olduğunu görebiliyoruz. En önemli niteliği insan onuruna olan saygısıdır. Gordon öğretisinin en önemli öğeleri olan Etkin Dinleme, Ben Dili ve Kaybeden Yok Yöntemi ile çocuk kendini ilişki içinde var, değerli, ait ve onuru korunmuş hissetmektedir. Kendisini var eden bu duygular sayesinde büyükleri ile iş birliği yapmayı, onları dinlemeyi, empati kurmayı yani *insan* olmayı öğrenmektedir. Geliştirilen Etkili Anne-Baba Eğitiminde hiyerarşik bir ilişki

yerine sadece insan-insana eşit bir ilişki bulunmaktadır. Ebeveyn yönlendirmeden ve yargılamadan, çocuğa kendi sorumluluğunu alarak sorunu çözmesi yolunda destek olmaktadır. Bu da insana saygının ve güvenin bir dile getiriliş biçimidir.

Ailelerin büyük bir bölümü çocuklarıyla konuşurken Sen-İletileri kullanmaktadır. Daha önce bahsi geçen iletişim engellerinin tamamı Sen Dilini içermektedir. Aynı zamanda ebeveynler, kendi haklarını ve gereksinimlerini unutmış gözükmekte ve bunları hiç dile getirmemektedirler. Oysaki ebeveynler gerçekten çocuğu ile ilgili bir sorun yaşadığında, “Ben Dili” kullanarak rahatsız oldukları davranışı, davranışın etkilerini ve bu davranışın kendilerinde yarattığı duyguları açıkça ifade etmelidirler. Ben mesajları ile davranışlarına saygılı ve sorumlu tepkiler alan çocuklar ve gençler belirgin etkiler ve duygular açıklandığı için, uzun sürede başkalarını düşünmeyi ve bencil olmamayı öğrenirler. Anne-babalarına karşı saygıları ve yakınlıkları artar, kendi istek ve tepkilerini de ben diliyle ifade etmeyi öğrenirler (Aydoğmuş ve arkadaşları, 2006: 144).

İnsanlar anne baba olduklarında bir takım görev ve roller üstlenmeye başlamakta ve neredeyse insan olduklarını unutmaktadırlar. Bu dönüşüm, ebeveynlerin gerçek duygulara sahip gerçek insanlar olduklarını, kişisel sınırları olduğunu, her insan gibi hatalar yapabileceklerini de unutmalarına sebep olmaktadır. Kendi insanlıklarının gerçeğini unutmaları, genellikle insan olmalarını da sekteye uğratmaktadır (Gordon, 2009: 33). Anne babalar insan olduklarını unutup, kendilerine Tanrısal bir yük atfettiklerinde maalesef çocuklarından da aynı mükemmelliği beklemektedirler. Ebeveynler kendilerini sürekli tutarlı olmak, çocuklarını sürekli sevmek, koşulsuz kabul edici olmak, kendi bencil ihtiyaçlarını bir kenara bırakıp her şeyi çocukları için feda etmek vs. zorunda hissetmektedirler (Gordon, 2009: 34). Bu nedenle samimi davranmayarak duygularını bastırmakta ve çocuğa ikircikli mesajlar vermektedirler. Bu karışık mesajlar çocuğu psikolojik açıdan tehdit ettiği gibi ebeveyn-çocuk ilişkisini de bozmaktadır. Çocuklar, model aldıkları ebeveynlerinden duygularını bastırmayı öğrenmektedirler. Aslında çocuklar, her zaman ebeveynlerine yardımcı olmak istemektedirler.

Ben Dili de Etkin Dinleme gibi sorunun sorumluluğunu sahibine bırakır. Çocuk davranışı ile anne babasına sorun oluşturuyorsa, anne baba yalnızca bu konuda çocuğa bilgi vermekte, çocuk yapması gerekeni düşünüp kendisi bulmaktadır. Ben Dilinin kullanılması uygun olan durumlar; çocuğun davranışlarının ebeveyn üzerinde rahatsızlık, gerginlik oluşturduğu ya da ebeveynin çocuğun davranışlarını kabul edemeyerek, engellenme, kızgınlık, kırgınlık hissettiği durumlardır.

Gordon’a göre (Gordon, 2009: 164), Ben-İletileri’nin faydaları şunlardır: çocuğun istenemeyen davranışlarını değiştirmesinde etkili olmaktadır, çocuğun karşısındakinin ne hissettiğini anlamasını sağlamaktadır, büyümesine ve kendi davranışlarının sorumluluğunu almasına yardımcı olmaktadır, kendi duygularını

dürüstçe anlatabilmeyi öğretmektedir ve en önemlisi sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisi kurulmasını sağlamaktadır.

Aileler ya da öğretmenlerin, Ben-İletisi kullanma konusunda en büyük engelleri gururlarıdır. Küçük bir çocuğa duygularını açarak, zayıf ya da yetersiz görünmekten korkmaktadırlar. Ancak kullanmaya başlama cesaretini gösterdiklerinde ise paha biçilmez ödüller almaktadırlar.

5. Çocuğu Nasıl Dinlemeliyiz?

Çoğu ebeveyn çocuklarının kendileriyle konuşmadıklarından, okulda olan hiçbir şeyi anlatmadıklarından yakınmaktadır. Bunun nedeni gerçekten duyduklarını, anlaşıldıklarını hissetmemeleri ya da hemen eleştirilecek, suçlanacak, sorgulanacak olmaları olabilir mi acaba?

Çocukla iletişim denilince nedense sadece konuşmak anlaşılır. Oysaki iletişimde dinlemek çok önemlidir; çocuk duyulmak ve anlaşılmak istemektedir. Duygular ancak dışarıya çıkmalarına izin verildiği zaman etkisini yitirmektedir. Çocuğa kabul edildiğini hissettiren edilgen dinleme, eğer çocuğun bir problemi var ise Etkin (Aktif) Dinlemeye dönüşmek durumundadır. Etkin Dinleme için en uygun zaman çocuğun sorun yaşadığını belli ettiği zamandır (Gordon, 2009: 98).

Etkin dinleme, geri dönüt tekniğinin kullanıldığı dinleme modelidir. Bu dinleme modeli, çocuklara anlaşıldıklarını hissettirmektedir. Duygularının farkına varan ve kendi sorunlarını çözebileceğini gören sorumlu bireyler yetiştirmemize imkan vermektedir. Bu şekilde iradenin gelişimine katkı sağlayarak *insan yetiştirme* hedefimize de hizmet etmektedir.

Dr. Thomas Gordon “Anne-Baba Okulunu” geliştirdiğinden ve 1962 yılında ilk kursunu verdiği için bu yana 50 ülkede milyonlarca anne-baba bu kursu tamamladı. Etkili Anne-Baba Eğitimi, bilimsel çalışmalarca çocukların öz disiplinini, kendine güvenini ve başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı olma becerilerini geliştirdiği kanıtlanmış ve belirli becerileri anne-babalara öğretmede öncülük yapmıştır. Gordon modeline göre Etkin Dinleme çocukların olumsuz duygulardan daha az korkmalarını sağlamaktadır (Gordon, 2009: 89). Etkin Dinleme, temelde çocuktan gelen mesajı doğru bir şekilde çözümleyerek geri göndermektir. Herhangi bir şekilde kendi düşüncesi olmadan sadece karşı tarafın ne anlatmak istediğini anlayıp teyit ettirmek demektir. Ebeveyn ile çocuk arasında kurulacak sıcak ilişkiyi beslemektedir. Çocuğun sorununu kendi kendine çözmesine fırsat tanımaktadır. Etkin Dinlemeyle çocuk da ebeveynin duygu ve düşüncelerini dinlemeye daha istekli hale gelmektedir. Ebeveyn çocuğun problemini çözmek zorunda hissettiği için kendisini tam olarak çocuğun duygularını anlamaya verememektedir. Etkin dinlemeyle büyük bir yükten kurtulan ebeveyn, aynı zamanda çocuğun problemin çözümünü üstlenmesine izin

vererek korumacı tavrından kurtulacak ve çocuğunun başa çıkma yollarına imkân tanıyarak, onun gerçekten büyümesine zemin hazırlayacaktır.

Sonuç

İnsan sözcüğü, Arapçada ‘üns’ kökünden gelmektedir; yani ne kadındır, ne erkektir. Mesele kız ya da erkek çocuk büyütmek değil *insan yetiştirmek* olmalıdır kuşkusuz. Modern hayatta insanın olmanın ötesinde bir önem atfedilen cinsiyet ayırımı mevzuu, çocuk yetiştirirken dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi olmaktadır. Çocuklar cinsel kimlikleri üzerinden var edilmeye çalışılmakta, gerek kullandığımız iletişim dili, gerek oyuncak, gerekse kıyafetlerle belirli kalıpların içine hapsedilmektedir. Haklarını hiçbir zaman müdafaa edemeyen güçsüz çocuklar, eskiden düğünlerde gelinlik giyerlerken şimdilerde ise moda dergilerinden çıkmış gibi giydirilmektedir. Cinsiyet ayrımcılığına engel olmak için okullarda kız ve erkek tuvaletlerinin birleştirilmesi gibi absürt bir uygulamanın dışında yapılması gereken çok daha önemli hususlar bulunmaktadır.

Öncelikle ailede anne ve babanın etkinliğinin, değerinin aynı şekilde hissedildiği bir demokratik ortam yaratılmalıdır. Çocuklara mahremiyet eğitimi verilmesi çok büyük önem arz etmektedir. Özellikle ülkemizde erkek çocuklarının suçluluk, utanç vs. gibi öz bilinçli duyguların gelişimi konusunda hassas davranılması, gösterişli sünnet düğünleri ile erkek çocuğunun duygusal ve kültürel istismarına, abartılı erkeklik söylemlerine, kız-erkek kardeş eşitsizliğine dair iletişim hatalarına izin verilmemesi gerektiği kanaatindeyim. Çocukları, kız ya da erkek evlat diye ayırmaksızın, sadece merhametli ve vicdan sahibi bir *insan* olarak büyütmeye gayret göstermek gerekir.

Anne ve babaların, çocuklarının vicdan gelişimindeki rollerinin farkına varmaları gerekmektedir. Hans Zulliger’in kaleme aldığı *Çocuk Vicdanı ve Biz* adlı esere göre (2013: 79), insanların yaşam ve gelişiminde sevilen ve sayılan kişilerin isteklerini içe aktararak, vicdanına mal ettiği iki dönem vardır; latent dönemin başladığı ve buluş dönemin kapandığı yıllar. Yaşamın bu yıllarında Ödipus kompleks yıkıma uğramaktadır. Freud’a göre beş ve yedi yaşları arasında çocuğun Ödipus kompleksi yıkılmakta ve vicdan gelişimi açısından ilk güçlü direk dikilmektedir. Çocuk sevi objesini ele geçirmek yerine onunla özdeşleşir yani onun ahlaksal görüşlerini benimsemekte ve kendi vicdanının buyrukları gibi bunları içine aktarmaktadır (Zülliger, 2013: 84). Sevgi olmaksızın bir çocuğun vicdanının gelişmesi düşünülemez (Zülliger, 2013: 85).

Ailelerin çocuklarını önce duygusal ve kültürel istismara maruz bırakması, sonrasında da düzeltmeye çalışmasının gerçekten acı verici bir durumdur. Çocuğun yürüme, konuşma ya da öğrenme yetileri nasıl engellenmiyor ise bir o ölçüde

keşfetme yeteneğinin de kısıtlanmaması gerekir. Çocuklar içinde buldukları anı yaşamakta, hayatı yavaşlatarak oyunla kendisini onarmaktadırlar. Yetişkinler ise çocukları zorlandıkları, yakındıkları o kendi yaşamlarına, yani boyutlarına çekmek için uğraşmaktadırlar. Oysaki çocukların yaşamlarına ortak olunabilirse, hayat hem çocuk hem de ebeveyn açısından çok daha tatmin edici olabilir. Çocuklukta kurulan sağlıklı ilişkinin ergenlikte ortaya çıkabilecek sorunları da minimize edebileceği göz önüne alınmalıdır. Ebeveynler, hayatın ilk yıllarında çocuklarına ne kadar fazla emek harcarsalarsa, büyüdükçe de o denli rahat ederler.

Ebeveynler çocuk sahibi olmadan önce kendi hırs, korku, komplekslerinden kurtulmalılar, aksi takdirde psikolojik ve ruhsal yönden çocuklarını istismar etme riskleri olduğunun farkında olmalıdırlar. Dünyadaki en değerli ilişki olan ebeveyn-çocuk ilişkisinin bozulmasına (hele ki ders, ödev vs gibi konular sebebiyle) asla müsaade edilememesi gerektiği kanaatindeyim.

Çocuğa değerli olduğunu ve bir birey olduğunu hissettiren sağlıklı bir iletişimin, çocuğun insan olma potansiyeline olan etkisi bağlamında konuyu irdelemeye çalıştım. Sağlıklı ve erdemli bir toplum hedefinin ancak iyi *insan* yetiştirmekle mümkün olduğunu tekrar vurgulamak isterim.

Özetle, mesele çocuk büyütme değil, *insan* yetiştirmektir.

KAYNAKLAR

- ALLEN Ansgar, GODDARD Roy (eds.) (2017), *Education & Philosophy: An Introduction*, London: SAGE.
- ARNAS, Yaşar ve AKTAŞ, Sadık Fatma (2008), *Okul Öncesinde Sınıf Yönetimi*, Ankara: Kök Yayıncılık.
- AYDOĞMUŞ, K. ve arkadaşları, 2006 (12. baskı), *Ana-Baba Okulu*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BOWLBY, John (2012), *Bağlanma*, (çev. Tuğrul Veli Soylu), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- CÜCELOĞLU, Doğan (2002), *İletişim Donanımları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GORDON, Thomas (2009), *Etkili Anne-Baba Eğitimi*, (çev. Dilek Tekin ve Nazlı Özkan), İstanbul: Profil Yayıncılık.
- HORTAÇSU, Nuran (1991), *İnsan İlişkileri*, Ankara: İmge Kitabevi.
- RUTTER, Michael (1991), *Maternal Deprivation Reassessed*, London: Penguin.
- STROUFE, L.A., FLEESON, J. (1986), “Attachment and The Construction of Relationship”, Relation and Development, (ed. W. W. Hartup, Z. Rubin), NJ: Lawrence Erlbaum.
- YAVUZER, Haluk (1986), *Ana-Baba ve Çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ZİNCİRKIRAN, Mehmet (ed.) (2016), *Davranış Bilimleri*, Bursa: Dora Basın-Yayımları.
- ZÜLLİGER, Hans (2013), *Çocuk Vicdanı ve Biz*, (çev. Kamuran Şipal) İstanbul: Cem Yayınevi.